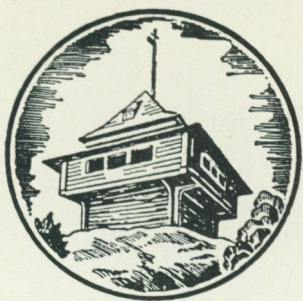

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1965

Redaktion:

GÖSTA BERG · HANS HANSSON

SAM OWEN JANSSON · MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

Omslagets färgbild visar några delar av den stora polykroma servis med släktens Grills vapen, vilken på beställning utfördes i Kina omkring 1740, troligen efter förlagor av Christian Precht. Servisen har 1964 förvärvats till Nordiska museet. Se vidare härom Erik Andréns uppsats i denna årsbok.

The colour picture on the cover shows some of the pieces from the large Chinese porcelain service decorated with the Grill family coat-of-arms which was acquired by the Nordic Museum in 1964. This service was ordered from China in about 1740, and was probably designed by Christian Precht. See also Erik Andréns article in this year book.

Tryckt hos Boktryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1965
Klichéerna från Grohmann & Eichelberg AB, Stockholm

NORDISKA MUSEET OCH FRAMTIDEN

av Hans Hansson

Nordiska museet har nästan alltid expanderat, sällan stannat i invanda former. Artur Hazelius sommarfärd i Dalarna 1872, som han själv och museets krönikörer gärna kommer tillbaka till, satte lavinen i rullning. Den 24 oktober 1873 öppnades Skandinavisk-etnografiska samlingen i trädgårdsföreningens södra paviljong i Drottninggatan 71, 1874 den andra paviljongen, 1875 norska avdelningen i Drottninggatan 45, 1877 två våningar i Drottninggatan 79 och 1878 ett stort reklamnummer på världsutställningen i Paris, där Hazelius exponerade svenska folkdräkter i autentisk miljö. Dessa "livslevande tavlor" fängslade publiken och journalisterna i lika hög grad som förebilderna på "experimentscenen" vid Drottninggatan hemma i Stockholm. "Om vi i Frankrike ägde ett dylikt museum, skulle ett enda besök där lära oss mera av sedernas och dräkternas historia än ett halvt års studerande i digra böcker", skrev *La Gazette de France*.

År 1880 fick Skandinavisk-etnografiska samlingen namnet Nordiska museet, nya stadgar, en ny organisation och hela svenska folket till huvudman — vilket ingen tilläts glömma, så länge Hazelius levde.

Hazelius triumf

Artur Hazelius är den nordiska museivärldens store PR-man, vars insatser klart distanserar våra dagars Wasakampanj. Snabbt och effektivt redovisar han sin verksamhet i utställningar, i publikationer och i dagspressen. Han får tidningarna att månad efter

månad publicera listor över nyförvärv och givare, spalt upp och spalt ner. Efter att ha studerat en sådan lista upphöjer boulevard-bladet Figaro Hazelius till den amerikanske reklammakaren Barnums överman, förvisso en högst tvivelaktig komplimang.

Den lärde språkmannen Hazelius, som enligt egen utsago avskydde egennyttan, småsinne och byråkrati, var en mästare i konsten att ordna kortfristiga krediter med sig själv och sin idé som säkra tillgångar. Under 25 år lånade han, ”mestadels i smärre poster”, mer än 3 miljoner kronor. Finansieringen av museibygget på Lejonslätten satte hans förmåga att finna utvägar på svåra prov. I städer och socknar runt om i landet bildades kommittéer, ofta med hundratalet ledamöter, som på basarer, soaréer och sällskapspektakel samlade medel till byggnadsfonden. Tillräckligt liv i spelet blev det dock först sedan han ordnat ett penninglotteri, som gav uppslaget till våra dagars statslotteri, och byggplanerna kunde sättas i verket. Vid 25-årsjubileet 1898, när Hazelius var helt fångad av sin mest glänsande idé, Skansen, uppgick behållningen utom fonder till 872.878 kronor. Bland tillgångarna fanns två fastigheter vid Drottninggatan med samlingar, som det året lockade 26.324 besökare, vidare Skansen med 419.995 besökare, den halvfärdiga museibyggnaden på Lejonslätten och en grundmurad goodwill. Hela den avlönade personalen uppgick till hundra personer, varav omkring 30 på själva museet. Lönerna för de senare stannade vid 29 tusen kronor och för hela styrkan vid knappt 45 tusen. Nu (maj 1965) uppgår Nordiska museets lönestat för 115 fast anställda till drygt 2 1/2 miljon. Siffrorna har en del att säga dem som tror att museer fortfarande kan vara självbärande genom att leva på entréavgifter.

Hazelius fick uppleva hur hans idé blev grundläggande för nya museer inom och utom landet. När en engelsk museiman 1916 skrev en artikel om nordiskt museiväsen valde han rubriken ”The Triumph of Hazelius”. Denna triumffärd genom Europa har fortsatt långt efter hans bortgång.

Hazelius idé

Hazelius var rätt man på rätt post i rätt tid. Det sista är inte

minst viktigt. Inför 25-årsjubileet erinrade han sig hur han under resan i Dalarna 1872 överraskats "av den styrka med vilken egenheterna i folkets seder började utjämnas". Han konstaterade hur man fortfor att "med växande id ur gravarnas gömslen . . . frammana stenen, bronsen och järnet, vilka ännu efter hundratal av år möjligen kan avlockas jorden för att tala till forskaren", samtidigt som man förbisåg "det bräckliga material, som är ägnat att sprida ljus över vårt folks seder under de senast förflutna århundradena. . . . Här var ingen tid att förlora genom ordstrider och meningsbrytningar om sättet att gå till väga. Kunde man ej gripa verket an oberoende av varje institution och av varje myndighet och därigenom slippa utsätta sig för äventyret att företaget kvävdes i sin födsel?"

När han ingrep hade en rad lagar och förordningar raserat det gamla mer eller mindre statiska traditionssamhällets grundvalar (ståndsrepresentationen, skråväsendet, bysamfundet), och industrialismens virvelvindar svepte in över landet. Det var den ännu rika kvarlåtenskapen från traditionssamhället som Hazelius ville rädda för forskningen: dess gamla boningar som revs, dess bohag som ringaktades och dess dräkter som bortlades. Museitanken föddes i en rent folklig miljö, och Hazelius ansåg själv att allmogeavdelningen med dess utpräglad nationella föremålsbestånd var samlingsarnas huvudavdelning. Men redan under det första året lades grunden till avdelningen för de högre stånden. Nu är museets samlingar av möbler, inventarier och dräkter, som tillhört adel, präster och borgare de största i Norden. Detsamma gäller beståndet av skråföremål.

Hazelius hade ett rikt material att ösa ur, så rikt att urvalet blev det största problemet. Fort nog fann han den riktiga principen. "För att föremålen måtte väcka större intresse borde man se dem i deras användning; se bohagen i själva stugorna, se hur dräkterna bars." Detta program för utställningar gav en klar vägledning vid insamlingsarbetet. Därmed hade han också funnit den bärande grunden för ett kulturhistoriskt museums verksamhet: fortlöpande arbete i fältet med insamling av material, med systematiska uppteckningar, uppmätningar och avbildningar, allt med tanke på redovisning i utställningar. Utan denna ständiga kon-

takt med verkligheten förlorar ett kulturhistoriskt museum förmågan att appellera till museibesökarens egna erfarenheter av samhällets förändringar.

Hazelius provade sin idé först på försök vid Drottninggatan och i Paris och därefter i full skala på Skansen och vann en framgång, som enligt någras mening var allt för stor, om man får döma av det förstuckna klander som blandades i kören av lovord. Två år efter starten hade en "antiqvitetsvän" angripit honom i en tidningsartikel, som kommit en annan insändare att undra, om artikeln inspirerats från statens historiska museum. Riksantikvarien Bror Emil Hildebrand fann sig föranlåten att rentvå sin institution från varje misstanke och deklarerade: "Någon annexionspolitik med avseende på Skandinavisk-etnografiska samlingen kan så mycket mindre läggas vårdaren av statens historiska museum till last, som han anser att de båda samlingarna varken bör eller kan betraktas som rivaler, då planen för desamma är helt olika. Tvärtom önskar jag all framgång åt d:r Hazelius strävanden i den riktning han valt."

Hildebrand insåg tydligen, att de båda museerna hade skilda målsättningar och att deras arbetsmetoder måste vara och förbli väsentligen olika. Ett arkeologiskt museum, som sysslar med förhistoria och medeltid, hämtar sitt material från gravar och ruiner, medan Nordiska museet, som är hänvisat till nyare tid, får sitt föremålsbestånd och sin kunskap från hem, verkstäder och andra livsmiljöer. Statens historiska museums kyrkliga och numismatiska avdelningar med material även från senare tider ger endast detaljer i den helhetsbild som Nordiska museet syftar till. Trots olikheterna har motsättningar och beskyllningar för konkurrens inte saknats. I fråga om museal konkurrens hade Hazelius en mycket fördomsfri syn. "Om man . . . bör tala om konkurrens, då det gäller räddandet av vårt fäderneslands gamla minnen, måste Nordiska museets styrelse för sin del anse, att en sådan konkurrens kan vara snarare nyttig än skadlig, då en tävlan mellan museerna hindrar deras styresmän att försjunka i likgiltighet eller överksamhet", heter det i ett av styresmannen författat utlåtande.

Arvet från Hazelius

Vi rynkar en smula på näsan åt Hazelius utställningsteknik med alla dessa interiörer, tablåer och "levande bilder" och talar gärna om panoptikon. Eller — vi gjorde det för några tiotal år sedan och försökte oss på en mer systematisk utställningsteknik och fann att många besökare lämnades helt oberörda. Nu är vi åter på väg mot Hazelius tablåer, som onekligen är förtjänta av en pånyttfödelse. Men detta sätt att göra utställningar har också sin begränsning. Vi måste mer än förr ta hänsyn till föremålens vård och bevarande. Mycket är värdefullare och skörare nu än för hundra år sedan. Vi måste också skydda oss mot souvenirjägare, snatterier och tjuvar. Olika säkerhetshänsyn, som vi är tvungna att ta, avsluter emellertid inte att Hazelius tanke fortfarande är riktig och möjlig att praktiskt genomföra.

I själva verket behövs interiörer och tablåer lika väl som systematiska uppställningar; interiörer med dräkter lika väl som dräktgallerier — och dräktparader; möbler i sin miljö lika väl som möbler i rader som berättar om stilutveckling, förebilder och förfälskningar — för att nämna några exempel från närliggande områden inom museets vida fält. Nordiska museet är fyllt av saker och ting från samhällslivets, arbetslivets och hemlivets alla funktioner och av kunskap om allt detta. Alltsammans har anspråk på att göras levande i översikter och specialutställningar. Vad man gärna skulle vilja börja en ny dag med är en försöksutställning för skolungdom och ett "torg" (i hallen nedanför Gustav Vasa) med skyltfönster, där man kunde exponera grupp efter grupp ur museets lagrade och magasinerade samlingar, i snabb följd och utan alltför arbetskrävande och tidsödande anordningar. Där skall även redovisas, vad vi för ögonblicket håller på med.

Museets lager fylles oavbrutet på. Just nu står Nordiska museet inför en intensifierad insamlingsverksamhet, som för tankarna till vad som skedde på Hazelius tid. Hans uppgift var att rädda kvarlåtenskapen från det sönderfallande ståndssamhället. De två generationer som följde efter honom har upplevt mer av omdaning och nyskapande än någon annan generation som vi kan överblicka. Till Nordiska museets nya uppgifter hör att samla in föremål,

data och bilder som kan belysa industrialismens samhälle. Den snabbt omoderna teknik som ligger bakom industrialiseringen tillkommer i stort sett andra museer. Nordiska museet skall meddela kunskap om hur ändrade materiella betingelser ingripit och ingriper i människors liv i hem och skolor, i arbete och under fritid och hur det svenska samhällets yttre gestalt förvandlas. Vi frågar oss, vad som bevarades av traditionssamhällets yttringar under industrialismens genombrottstid 1870—1914 och vad som finns kvar i dag.

Mycket har redan gjorts men det mesta återstår. Arbetsfältet är rikt och vidsträckt. Det gäller för oss lika väl som det gällde för Hazelius att välja och vraka och för oss mer än för honom att gå fram systematiskt och planmässigt. Vi måste finna nya vägar för att kunna åskådliggöra ett samhälle som i stigande grad utmärkes av rörlighet, urbanisering, specialisering och konfektion. Vi behöver försöksstationer i olika delar av landet för att kontinuerligt kunna följa de snabba förändringarna. Ett bra hjälpmedel för tvärforskning rörande den yttre samhällsutvecklingen har museet, när detta skrives, fått genom ryttmästare Adrian Flormans värdefulla donation av 25.000 flygbilder av svenska samhällen från tiden 1927—1939. En annan oskattbar tillgång, när det gäller att komma till rätta med dagens krav på museet är alla i museets arkiv insamlade data och fakta i form av uppteckningar, beskrivningar, uppmätningar och avbildningar från 90 års fältarbete — från industrialismens definitiva genombrott fram till vår egen tid — en enastående bakgrund för förståelsen av det samhälle som vi själva lever i. Några av arbetsresultaten har komprimerats inte bara i utställningar utan också i vetenskapliga och populära skrifter. I snart sagt all svensk kulturhistorisk litteratur rörande nyare tid återopas Nordiska museet. Erfarenheterna från denna steg för steg utbyggda verksamhet har också legat till grund för statskontorets utredning om museets framtida organisation, som tillämpas från och med juli 1965 och som skall göra det möjligt att samordna de gamla och de nya uppgifterna.

Och till sist. Sedan staten påtagit sig det ekonomiska ansvaret för verksamheten vid stiftelsen Nordiska museet slipper styresmännen att som Hazelius agera tiggare och växelryttare för att klara

löner och omkostnader. Det finns för den skull ingen risk att han skall "försjunka i likgiltighet och overksamhet". Tiggarsstaven är fortfarande hans hedersattribut. Museets omkostnadsstat förslår inte för att genomföra de planer som föreligger.

Här skall bara ett önskemål framföras. Redan när museibyggnaden på Lejonslätten uppfördes förelåg planer på att inrätta ett kafé. Man insåg klart att besökarna under vandringen genom de vidsträckta skådesamlingarna behövde en stunds rekreation. Behovet understrykes av var och varannan av museets över 100.000 årliga besökare. Utrymmet togs emellertid i anspråk för andra ändamål och den goda tanken väntar fortfarande på sitt förverkligande. Nordiska museet har alltid varit först i fråga om kontakten med allmänheten, först som "levande museum", först att inrätta en särskild undervisningsavdelning, först som utgivare av populära skrifter. Men när det gäller allmänhetens materiella trivsel är vi sist bland de stora museerna. "Här är ingen tid att förlora genom ordstrider och meningsbrytningar om sättet att gå till väga." Den 1 augusti uppsattes en fattigböss i museets entréhall, där var och en som gillar tanken kan lämna en skärv till dess förverkligande. Bidragen kommer att redovisas i dagspressen och i Fataburen.

Artur Hazelius har visat sig vara helt modern i sin uppfattning av hur ett museum skall arbeta och presentera sina samlingar. I andra fall har tiden ridit förbi honom.

Skansen är och kommer alltid att förbli Sveriges mest besökta museum. Dessa 60 tunnland oförliknelig svensk natur och kultur mitt i landets största tätort kommer aldrig att förlora greppet över publiken, även om Skansen som museum, enligt någras mening, representerar en föråldrad idé. Skansen utformades som en naturlig konsekvens av Hazelius tablåer. Eftervärlden har gått ett steg längre och kräver att gamla hus skall bevaras i sin miljö, och museerna har skaffat sig gårdar i olika delar av landet. Nordiska museet skall för sin del satsa på Svindersvik, Tyresö, Julita, Härkeberga och Matsgården. Där kan i bil- och fritidsepoken besöksiffrorna mångdubblas.

Nordiska museet var en enmansteater och Hazelius dess patriarkaliske dirigent. Så måste det vara då. I dag är Nordiska museet

helt beroende av lagarbete, av hur uppslagsrikt, fördomsfritt, målmedvetet och förtroendefullt detta lagarbete fungerar inåt och utåt. Inte minst gentemot andra museer. Men det måste fungera ömsesidigt och på lika villkor. Vad som mer än någonting annat slår den som försöker sätta sig in i Hazelius "sätt att gå till väga" är det fullständiga förtroende som han förmådde skapa hos sina uppdragsgivare, som för honom var både ekonomiska stödjare och publik. Kan Nordiska museet vidmakthålla och öka detta förtroende hos uppdragsgivarna — allmänheten och statsmakterna — kommer museet även i fortsättningen att vara en betydelsefull faktor i svenskt kulturliv. Nordiska museet är fortfarande som på Hazelius och Topelius tid "hela svenska folkets egendom" och "Sveriges bomärke".